

31. Dashkevych, Ya. (2000). Western Ukrainian People's Republic: Positive and Negative Experience. *Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood*, 6, 355-360. [In Ukrainian]
32. Isaievych, Ya. (2008). Kingdom of Galicia and Lodomeria. In V. Smolii (Ed.), *Encyclopedia of History of Ukraine*. Vol. 5. Kyiv: Scientific Thought. P. 172. [In Ukrainian]
33. Karmanskyi, P. (1919). From Kyiv. *Ukrainian Voice. Ternopil*, 13. [In Ukrainian]
34. Kondratiuk, K. (2009). Controversial Issues of the History of Western Ukrainian People's Republic. *Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood*, 18, 710-716. [In Ukrainian]
35. Kupchynskyi, R. (1928). *For the Native Land (from the Memories of the Liberation War)*. Calendar of the Ukrainian People's Union for 1929. Jersey City, NJ: [s. n.]. [In Ukrainian]
36. Kurdydyk A. (1996). I Remember Ternopil of 1918-1919. *Almanac of the Ukrainian People's Union*, 86, 62-71. [In Ukrainian]
37. Lazarovych, M. (2010). Active Figures of the Western Ukrainian People's Republic in the Ternopil Region. *Independent Cultural Journal "Yi"*, 63, 78-90. [In Ukrainian]
38. Lanovyk, B. & Lazarovych, M. (2006). *History of Ukraine: Handbook*. Kyiv: Knowledge-Press. [In Ukrainian]
39. Lytvyn, M. & Naumenko, K. (1995). History of the Western Ukrainian People's Republic. Lviv: OLIR. [In Ukrainian]
40. Lytvyn, M. (1998). *The Ukrainian-Polish War of 1918-1919*. Lviv: Institute for Ukrainian Studies. [In Ukrainian]
41. Lisna, I. (2001). *The Formation of Ukrainian Statehood in Galicia (1918-1923)*. Ternopil: [s. n.]. [In Ukrainian]
42. Luchanko, H. (1992). Ternopil Citizens Guard Kyiv (Memory). In B. Melnychuk, B. Pronyk (Eds.), *Ternopil: A View through the Ages. History of the City through the Eyes of Emigrants*. Ternopil: [s. n.]. P. 74. [In Ukrainian]
43. Mazurenko, V. (2007). The Last Knight War in Europe. *Military Historical Bulletin*, 1, 123-138. [In Ukrainian]
44. Makarchuk, S. (1997). Ukrainian Republic of Galicians. Essays on the Western Ukrainian People's Republic. Lviv: World. [In Ukrainian]
45. Mateiko, R. (2002). *Galician Knights of Will. Ukrainian Liberation Struggle in the Ternopil Region of 1900-1920 in the Context of the History of Ukraine*. Ternopil: Printer-Inform. [In Ukrainian]
46. Mykytiuk, D. (1960). Underground Law Enforcement Agencies of the Western Ukrainian Region of the Ukrainian People's Republic. In D. Mykytiuk, *Ukrainian Galician Army: on the Occasion of the 40th Anniversary of Her Participation in the Liberation Struggle of 1918-1920. Historical Materials*. Winnipeg: [s. n.]. [In Ukrainian]
47. Monolatii, I. (n. d.). On the Nature of (Un)Revolutionary Movement in Eastern Galicia in 1918. *Historians*. <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2537>. [In Ukrainian]
48. Nazar, M. (2006). Andrii Muzychka: A Scientist and Patriot. In A. Vykrushch (Ed.), *Rehabilitated by History: The Book of Memory of the Zbarazh District*. Ternopil: Zbruch. Pp. 33-34. [In Ukrainian]
49. Okarynskyi, V. (2009). "Ukrainian Eaglets": Participation of Youth and Children in the Armed Struggle for independence of the Western Ukrainian People's Republic. *Ukraine-Europe-World. The International Collection of Scientific Works. Series: History, International Relations*, 2, 99-106. [In Ukrainian]
50. Okarynskyi, V. (2017). *Ternopil: City, People, History (from Ancient Times to 1991)*. Ternopil: [s. n.]. [In Ukrainian]
51. Pavlyshyn, O. (1999). Organization of Civil Authority of the Western Ukrainian People's Republic in the Counties of Galicia (November – December 1918). *Modern Ukraine*, 2-3, 132-193. [In Ukrainian]
52. *Word of Podillia (Newspaper of Ternopil District Council and Ternopil District State Administration)*. (2013). №45(5043). [In Ukrainian]
53. Sergeant School of the Undersecretary's Regiment of Galician Army. (1968). In *Ukrainian Galician Army: Historical Materials*. Vol. 4. Winnipeg: [s. n.]. P. 271. [In Ukrainian]
54. Stetsyshyn, O. (2012). *Mercenaries of the Galician Army*. Lviv: Magazine. [In Ukrainian]
55. The Whole Land is with Us. Zalishchyky. (1918, November 29). *Ukrainian Word*, 262, 3. [In Ukrainian]
56. Yuzych, Yu. (2018, November 1). Against the "Eagles". Ukrainian Children – Heroes of the November Revolt. *Historical Truth*. <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/11/1/153194/>. [In Ukrainian]

Надійшла до редколегії 30.01.20

A. Rukkas, PhD in History, Assistant Professor,
S. Humennyi, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE FORMATION OF THE STRUCTURES OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (ZUNR) IN TERNOPIR REGION IN 1918

The article deals with the peculiar features of the formation, legitimization and development of administrative, judicial and military structures of the West Ukrainian People's Republic (ZUNR) in the territory of the southern and central parts of the modern Ternopil region in November – December 1918. Particular attention is paid to the characteristics of the transfer of power by the Austrian administration to the Ukrainian side in the city of Tarnopol (modern Ternopil) – this example is important because, unlike in Lviv, the city mostly managed to preserve the peaceful coexistence of Ukrainian, Polish and Jewish people during the revolutionary events. The study also examines the formation of local administrative structures and law enforcement agencies, such as the Zbarazh, Chortkiv and Berezhany counties, in the context of significant militarization of society, and the deployment of the Ukrainian-Polish war in Eastern Galicia in 1918–1919.

An analysis of the formation of the ZUNR structures in the Ternopil region, in November – December 1918, makes it possible to observe state-building processes in rural areas, at the level of counties and one of the largest cities of Galicia – Tarnopol. Thus, attention is drawn to such issues on the history of ZUNR, which are virtually absent in contemporary Ukrainian and Polish historiography. Studying the creation of administrative structures, the article examines the attitude of the local Polish and Jewish population to building a local national administrative apparatus by the Ukrainians. The cases of involvement of representatives of other peoples who inhabited the territory of Ternopil region to the power vertical of the Western Ukrainian state were emphasized.

Key words: Eastern Galicia, ZUNR, Tarnopol, Zbarazh, Chortkiv. county, district, Ukrainian-Polish war of 1918–1919.

УДК 94(477.81.82):[646/649+392.18]"13/15"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.144.10>

М. Тарасюк, студентка магістратури
ORCID: 0000-0003-2107-2073

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НА ВОЛИНІ КІНЦЯ ХІV – СЕРЕДИНИ ХVІ СТОЛІТТЯ: ЇЖА, ОДЯГ ТА РОЗВАГИ

Розглянуто окремі аспекти повсякденного життя волинських міщан та селян Великого князівства Литовського кінця ХІV – середини ХVІ століття через призму побуту, праці й дозвілля. Досліджено різноманіття та варіації їжі, види одягу, доступного для простих жителів, уявлення про догляд за тілом й турботу про здоров'я, а також розваги пересічного люду та місця відпочинку. Виокремлено уявлення волинян про "збиточних людей", що мали аналогії у західноєвропейських країнах.

Ключові слова: пізнє середньовіччя, Велике князівство Литовське, Волинь, повсякдення, одяг, їжа, медицина, розваги.

Перебування українських земель, зокрема Волині, у складі Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) залишається не до кінця дослідженим, в тому числі у аспектах, пов'язаних із повсякденним життям пересічних мешканців. Сьогодні неможливо остаточно з'ясува-

ти всі умови, в яких прожило суспільство кінця ХІV – середини ХVІ століття, адже, якщо й існують згадки про побут жителів Волині, то вони, здебільшого, стосуються шляхти і наближених до правителів людей, а не селян та простих міщан. Ми маємо відомості про безліч реме-

сел та різноманітні промисли, якими займалися жителі Волині: бортництво, млинарство, пасічництво, рибальство, мисливство, виноробство та броварництво, дрібна металургія, виготовлення поташу промисли та ін., завдяки чому можливо відтворити підготовку, процес та результати господарчої діяльності, яка було невід'ємною частиною життя середньовічного суспільства.

Внесок у дослідження Волині, в яких так чи інакше відображаються окремі аспекти, пов'язані з повсякденним життям місцевих мешканців, здійснили такі історики як А. Верзилов [10], який аналізував торгівлю хлібом і подав важливу інформацію й про різні види їжі на торгах і ярмарках; М. Довнар-Запольський [16], який розглядав господарче життя у ВКЛ загалом; М. Грушевський [15]. Серед сучасних дослідників слід відзначити працю П. Саса [27], у якій перелічено види ремесел та промислів та їх розвиток у феодалних містах; С. Терського [33], дослідження якого містять надзвичайну кількість археологічних відомостей; А. Заяця [19], який описує джерела поповнення міського населення. Ментальність людей епохи розглянуто у працях Н. Яковенко [37]; стаття В. Безпалько [8] детально окреслює впадіння волинців у одязі; дослідження Н. Білоус [9] і В. Атаманенко [7] стосуються привілеїв та населення волинських міст; праця О. Русіної [20] присвячена дослідженню русько-литовської доби загалом, низка інших. Проте всі роботи частково розкривають тему, не розглядаючи локальних особливостей.

В центрі інтересів історії повсякдення є вивчення сфери людського буття крізь призму культурних, політичних, конфесійних, економічних, соціальних та інших аспектів. Тому це може бути комплексне вивчення реалій життя як людей шляхетного походження, так і звичайних, котрі належали до непривілейованих верств населення, їхньої поведінки та стосунків із іншими соціальними станами. Метою даного дослідження є вивчення образу "непомітної", або "маленької" людини, яка не творить "велику" політику, але зазнає впливів від неї і, зі свого боку, на неї впливає, а також формує систему взаємозалежних зв'язків, що впливають на розвиток регіону. У роботі здійснюватиметься реконструкція повсякдення міщан та селян Волині кінця XIV – середини XVI ст., а саме – основних його складових, таких, як їжа, турбота про тіло, одяг, ігри та розваги, поведінкові особливості епохи, матеріальний стан жителів та доступність різних послуг.

У XIV ст. відбулося входження волинських земель до складу ВКЛ. Перший місцевий князь литовського походження – Любарт Гедимінович – володів землями Луцькими з 1340-х років [20, с. 6]. Після політичних інтриг волинські землі отримав вже князь Вітовт, що не лише розширив свою владу на Поділля, але й відіграв значну роль у входженні Луцька до європейської історії, зробивши його своєю другою столицею. Ми можемо пов'язувати це зі з'їздом 1429 р. [24], а також із внутрішньою політикою Вітовта. Зокрема, він запрошив караїмів для покращення торгівлі з європейськими країнами та розвитку місцевих ремесел. За часів Любарта, Вітовта, а згодом – Свидригайла, аж до середини XV ст. Волинь існувала як удільне князівство і мала можливість бути відносно самостійною у рішеннях від центру. І лише у 1566 р. удільне князівство було перетворене на Волинське воєводство. Все це безпосередньо впливало на буденне життя населення, а тим паче, на виробничу діяльність волинців.

Їжа. Невід'ємним аспектом повсякденного життя є харчування. Найбільш вживаним, на нашу думку, у раціоні жителів Волині був хліб. До міста борошно здебільшого постачалося із сільської місцевості, де

могли стояти вітряні млини. Як, наприклад, в с. Горинь є млин, що "тымь млыномь может се городь живити хлебомъ..." [40, с. 108]. Інколи боротьба за млини ставала причиною звернення до суду, про що свідчить скарга міщан Житомира в середині XVI ст. [4, с. 46].

Хліб міг випікатися у печі, що була наявна у кожному домі, а мігі купуватися на торгах. Принаймні, попит на муку (а це потенційно готова борошняна продукція) був. Особливо помітним був торг хлібом у містах: Луцьк, Торчин, Володимир [6, с. 13]. Щонайменше, у Любомилі згадується 29 пекарів, які випікали хліб та калачі, а у XVI ст. у головному місті Волині – Луцьку – проживало 79 хлібодарів [27, с. 73-74]. Займалися цією справою дуже часто жінки [5, с. 38]. Ймовірно, що, окрім хліба та калачів, продукція була значно ширшою. В середмісті Луцька зафіксовані знахідки зерен проса, ячменю, полби та бобу, датовані XIV ст. [34, с. 129].

А от м'ясне меню жителів будинку у Верхньому замку Луцька, за даними остеологічного аналізу, який провів палеозоолог К. Татаринів, складалося на 40% із м'яса великої рогатої худоби, 25% – свійських свиней, 20% – овець або кіз, 5% – диких свиней [33, с. 131]. У 1991 р. С. Терський очолював археологічні розкопки на території замку Любарта, внаслідок чого було виявлено кістки коня, гуски сірої, куріпки, тетерева та благородного оленя, яких теж могли подавати до столу. І, якщо олень міг бути доступнішим для вищих верств населення, гуска чи куріпка могла вживатися простими жителями. Такі результати свідчать про важливість м'ясних продуктів у раціоні населення. Це підтверджується згадками про м'ясників, які також фіксують постійне вживання м'ясного. Так, у Кременці налічувалося 15 різників, у Володимирі, Любомилі – по 4, Острозі і Луцьку – по одному в місті [3, с. 45, 59]. Серед найбільш вживаних видів м'яса були телятина, козине, баранина, свинина, курятина [5, с. 73].

У літописі Рачинського про з'їзд у Луцьку 1429 р. зазначено, що до столу готували м'ясне: "*...по пятисот яловиц, по пятисот баранов, по пятисот вепров, по сту зубров, а по сту лосей, а иных рѣчей и чысла не было*" [22]. Така кількість їжі була пов'язана із важливою подією: у буденному житті не усі різновиди м'яса були доступні для простолоду, але, ймовірно, свіжа продукція завозилася до замку із околиць, тому на свята чи інші урочисті події зрідка могла готуватися й міщанами та селянами.

У своїй "Хроніці..." М. Стрийковський зазначав, окрім страв, різноманітні приправи, відомості про які, можливо, почерпнув із літописів: "*Щодня витрачалося (розходилося) 700 бочок меду, крім вина, малмазії, пива й інших напоїв (...) диких кабанів, крім інших, потрібних для готування приправ*" [32, с. 658]. Невід'ємним пунктом серед приправ була сіль, у якій маринували рибу, приправляли страви. Сіль на Волинь через Брацлавщину сухоходом поставляли до Острога, Дубна, Луцька, де відбувалися найбільші торги і міщани та селяни могли собі дозволити придбання подібної приправи. Вартість її була невисокою і сягала у турків, наприклад, всього 10 стріл за віз [10, с. 10]. Із Криму на ринок потрапляли шафран, крохмаль і перець [4, с. 82]. На окраїнах міст, окрім масла, яєць і сиру, можна було придбати цибулю та інші місцеві корінці чи прянощі.

Важливе значення у раціоні населення відігравала риба. На Волині вживали свіжу, в'ялену і засолену рибу [10, с. 51]. У меню ковельчан був оселедець із Данцига. Продавалася прісноводна риба зі ставків, яку на ринках можна було купити ще живою: короп, щука, осетер, білуга [10, с. 57].

Мед, який становив окремих вид їжі, також використовувався і як напій (вживалися як розбавлена медом вода), і застосовувалися у пивоварінні. Були й міцніші напої. Зокрема, у грамоті Сигізмунда I 1527 р. луцьким євреям та християнам говориться про відміну "капщизны" [17, с. 148], себто – податку на продаж спиртних напоїв [30], за їхню участь у відбудові стін міста після пожежі, що дозволяє нам припустити про існування горі-лчанної місцевої промисловості та її місцевого значення.

Пиво, як і горілка, іноді згадуються як частина харчових звичок жителів Волині. Так, у Житомирі й Кременці були популярні пивниці із продажем пива і горілки [10, с. 83]. Цікаву інформацію знаходимо у заповіті Василя Загоровського, котрий згадав підлеглих селян: "На них робота тяжка є:... тому, щоб їх потишити в кожну неділю по бутлю пива їм давати ... щоб не злились, аби приязно поминали..." [38, с. 74]. Є відомості також про горілку в с. Лаврів, де власник порушив правила перегону [10, с. 63] та приготування медовухи. Вино також вживалося. Принаймні, зустрічаємо згадку про "вино горь лое" и "втликоноцкое вины малыи и втликии", що могли продаватися у міщанських лазнях, які належали луцькому війту, про що зазначено в листі обміну королеви Бони зі старостою в 1544 р. [26, с. 110-111]. Побутування вин, згаданих Іваном Вишенським, гіпотетично можемо припустити для Волині: "и винах мушкателах, малмазиях, алякантох, ревулах..." [12, с. 31]. Варто зауважити, що ці напої були і невід'ємною частиною розваг населення.

Турбота про тіло. Під гігієною розглядатимуться уявлення жителів Волині ранньомодерного часу про догляд за тілом, охорону здоров'я та вибір одягу. На жаль, маємо порівняно небагато свідчень про погляди міщан та селян на те, як потрібно стежити за тілом. Окремого розгляду потребує питання наявності медичного обслуговування.

Аналізуючи інформацію з літописів, відзначимо, що населення часто страждало від різноманітних епідемій. Так у Волинському короткому літописі під 1495 р. є згадка: "бо тогдa мор у Литовскоиz емли и в Лядскои, и Волынской, и по иным странам" [13]. Є підстави вважати причиною смертей чуми, яка панувала у Європі в зазначений період. У книгах Володимирського суду під 1566 р. наводиться згадка про лихоманку [31, с. 66].

Інколи лікарі не могли з'ясувати причину смерті, хоча у цей період вже практикувався повний огляд тіла. Зокрема, маємо згадку про те, що "небожчиковское оборочали и оледали и, не видючи, знаку жадного, просили з великою полнотью аби ... до труны тело сховати и засмолити възил" [36, с. 122]. Причиною смерті було названо: "Ижъ зараженна, а не з мирного питія така смертьему так прудко припала" [36, с. 122].

До нашого часу дійшли достатньо скупі свідчення про існування шпиталів для надання медичної допомоги хворим. Вони існували при монастирях. Зокрема, маємо згадки про шпиталі при Загоровській обителі, у с. Зимному, Вербській Троїцькій церкві і при Володимирському Іплінському монастирі [14, с. 52]. На думку Н. Яковенко, функцію лікування церква взяла на себе, виходячи із тлумачення "добрих" справ, як гласять заповіді Божі [37, с. 59].

За іншою згадкою, Кременцю 4 квітня 1536 р. отримав новий привілей на магдебурзьке право. Саме у ньому вказувалося про право міщан створювати аптеки, щоб вони пішли на користь містечку [9, с. 35-38]. Є відомості про те, що аптечні товари надходили на Волинь разом із коштовними тканинами, вином, золотом із Франції [10, с. 17], що, ймовірно, робило ліки недоступними для більшості незаможних селян чи міщан. Проте,

у судовому поданні за 1568 р. маємо згадку, що за ліками їздили до Львова, або ж самі лікарі привозили медичні засоби звідти [34, с. 138].

При аптеках у XVI ст. вже працювали лікарі. Таку інформацію наводить А. Верзилов щодо Луцька і Кременця [10, с. 25]. Надання лікарських послуг засвідчують судові справи. Наприклад, інколи жителі Волині користувалися послугами докторів, щоб пояснити свою неявку до суду. Ймовірно, що іноді учасник процесу хворів, але іноді могли мати місце зловживання. Наприклад, лікар у суді описував стан пацієнта: "егоєсми видел велми хорого лежачого, дыхавица и кашел немалыи и теж к тому в лоноз пита вышли, с которым хоробъ нэ веми, эстли ж живъ будеть" [36, с. 133]. Подібний приклад із описом лікаря свого пацієнта маємо у судових актах Луцька за 7 серпня 1568 р. [36, с. 140].

У скарзі володимирського міщанина до суду в зазначенні ліків є скептична згадка про те, що ліки "он [лікар] сыропомъ зваль, але ыншого не було ничого, только зелье, котрое в огороде ростет, чорнобыль опареныи, и цукровавши цукромъ, которого тэж, от мэне три унты възл... Качану водэного, листьа вербового и полыню" [36, с. 139]. Лікар також радив пацієнту приймати гарячу ванну.

У 1568 р. володимирський лікар Мордухая Влоха звертався до суду через несплату за послуги та побиття його клієнтом. Лікар вказував, що за лікування мали розрахуватися таким чином: "Мел дати за тое лекарство сорок талперей: на початку лекарства двадцат, а з лекарства вышедши – другую двадцат. А он, деи первую половицу заплати двадцат талларовъ дэн за дэн обэцоваль мнэ дати и не даль ижъ до сих пор..." [36, с. 136]. Сума була високою й невідомо, чи був талер в обігу серед незаможного населення.

У догляді за тілом міщани та селяни використовували декілька видів рушників (для рук, для тіла тощо), що свідчить про сформовані стандарти особистої гігієни. Наприклад, є згадки про те, як коморники одного із князів купували на ярмарку різні рушники [10, с. 40]. Жінки і чоловіки також використовували гребінці, які відомі нам із археологічних знахідок [34, с. 132].

Стосовно одягу міщан та селян, варто нагадати, що з його допомогою ранньомодернaлюдина намагалася продемонструвати свою заможність. Використання імпортних тканин яскравих кольорів зумовлено, окрім іншого, важливістю одягу як комунікативного інструменту в досліджувану нами добу, де тканина виступала знаковою характеристикою [8, с. 232]. Використання яскравого кольору також свідчило про статус особи. Ринок пропонував жителям Волині великий спектр варіантів для формування гардеробу, про що свідчить кількість крамниць у містах із сукном та одягом. У Луцьку в 1552 р. було близько 30 крамниць, у Кременці вже до 1563 р. налічувалося 70 крамниць [10, с. 53].

На вибір одягу як міщанина, так і селянина, впливали особисті уподобання, наявність товару на ринку, ціна. Люди могли дозволити собі одяг із великого різноманіття тканин. Наприклад, зі скарги Богдана Дрозденського дізнаємося, що 1561 р. у с. Гудчий Брід було пограбовано одяг у домогосподарствах його підданих: "сукна влоского зеленую с петлицами, другую лунскую с петлицами лязуровую а девоцкую лунскую синюю, деляя швебинская синяя и карватка чирвоная лунская" [23, с. 258]. Серед найпоширеніших кольорів гардеробу були червоний, сірий, білий, чорний, зелений, синій.

Найпопулярнішим та одним із найдешевших матеріалів для пошиття одягу була вовна овець із місцевих порід, яка все ж у результаті давала грубе "сермяжне" сукно. Такий робочий одяг отримав назву "сермяга" [8, с. 234].

Згадки про сермяги та сермяжну тканину є у митній уставі ВКЛ серед типових місцевих товарів на торгах та ярмарках. [35, с. 140].

Бували й дорожчі матеріали для пошиву. Зокрема, розповсюдженим було вбрання з хутра. У скарзі про вкрадений жіночий одяг на ярмарку у трішки пізніший період зазначено: "*шубку кроликову, сукном люнскимъ синимъ крытую, коштовала польпеты копы грошеи литовскихъ...*" [1]. Щоправда, під час крадіжок могли подати відомості про товари як про дорожчі за справжню вартість задля отримання компенсації. Важливо, що згадана шубка була у підлеглої князя нешляхетського роду. Так само пізнішу згадку маємо про крадіжку в 1580 р. баранячого кожуха та шапки, що розширює наші уявлення щодо варіацій чоловічого гардеробу: "*...сермягъ белого сукна чотыри, купленыхъ но двадцат и чотыри гроши литовскихъ, кожухъ борании, юж троха нримареныи, купленыи за семъдесять грошеи литовскихъ, а другии кожухъ старыи, которыи стоялъ грошеи тридцати литовскихъ, шапку чоръную, за пять грошеи купленую*" [36, с. 328].

Кожухи могли шитися з овечого хутра. Це, зокрема, знаходимо у зверненні до суду в 1561 р. варковецьких підданих, яких було пограбовано: "*позбивали и помордовали и питьронадцатьро кони з возы с хомуты з сокры, а з них самых сърмиги, кожухи, шапки, поясы с калитами и с пънизми в них побрали*" [23, с. 288].

У культурних шарах XIV-XVI ст. міста Луцька збереглося багато зразків шкіряного взуття. Найпростішими в пошитті та найпоширенішими були ходаки, чоботи, туфлі. Подібні зразки взуття містяться сьогодні у тому ж Podziemie гупки Краківського історичного музею та у Палаці князів Литовських у Вільнюсі, що, на нашу думку, свідчить або про порівняно високий рівень майстерності волинських чоботарів, які володіли чоботарськими навичками на рівні із литовцями та поляками. У нашаруванні XV-XVI ст. на Волині було знайдено багатошарові задники чобіт, що мали жорсткі прокладками з березової кори або іншого дерева. Зустрічалися також підшови із клееної шкіри та залізними заклепками від 3 до 8 шт. [33, с. 167].

Розваги. Ще до кінця XIV ст. могли існувати розваги як для дітей, так і для дорослих. На жаль, у порівнянні із іншими країнами, свідчень про різноманіття ігор на Волині в цей час все ж залишилось мало. Підтвердженням дитячих забав є дитяча глиняна іграшка під час розкопок 1974 р.: свисток у вигляді пташки [21, с. 107]. Користувалися популярністю ігри в шахи та шашки, які існували тут ще за часів князівських родин Київській Русі, а далі Галицько-Волинського князівства. Станом на XV ст. шахи могли бути доступними й нешляхетним родинам.

Шахи потребували певних знань та стали, ймовірно, найбільш популярною розвагою серед населення. На території Луцька були знайдені шахові фігури із дерева. Враховуючи, що аристократичні родини користувалися оздобленими шахами із каменю чи мармуру, то дерев'яний набір чи кістяний є, на нашу думку, доступний міщанину. Шахи були здійснені за арабським типом. На замку в Черську у нашаруваннях XIII-XIV ст. було знайдені шашки, подібні до луцьких [33, с. 195].

А от ставлення до ігор могло бути різним. Що стосується азартних розваг, то воно було вкрай негативним. Зокрема, у 1566 р. жителі Володимира скаржилися, що через відсутність міського охоронця по ночах у місті шаस्ताють "*над то деи люди розные, костыри, пьяницы и иные збиточные в месте без службы мешкают*" [28, с. 74]. Тобто гравці-костирі були поставлені у один ряд із "збиточними" людьми. Ця згадка не є дивною, адже у Європі у XVI ст. церква намагалася

боротися з іграми, через які часто доходило до суперечок із лайкою, і, зрештою, до бійок із летальним завершенням [11, с. 119].

Беручи до уваги згадану вище скаргу, можна припустити, що азартні гравці грали в кості. На думку С. Терського, об'єкт у формі восьмигранної призми із кістки міг використовуватися у азартних іграх як гральна кістка. Науковець наводить приклади із розкопок, що були виявлені у спорудах XIV ст. Хоча найпоширенішими предметами для настільних ігор були чотиригранні пірамідальні предмети. [33, с. 196]. Столик, на якому метали кістки, (різновидів цієї гри було багато) міг бути шаховий.

Французький історик Віолле-ле-Дюк наводить із рукописів XIV ст. приклад вірша, де вказано, що сам діявол вигдав азартні ігри, а тим більше "кості":

Брат, – каже нечистий, – ось що я придумав:

Ти зробиш одну річ, що назветься кістку;

Багато натерпиться через неї сорому і ганьби,

Того через неї повісять, а іншого вб'ють.

Ти зробиш її про шести квадратних гранях,

На першій поставиш ти одну точку ... [11, с. 121].

Це підтверджує негативне ставлення до подібних ігор, які запозичали від країни до країни. Проте не зважаючи на негативне відношення суспільства до даного явища, подібні ігри були популярними до кінця XIX ст.

Танці також були невід'ємною частиною дозвілля у населення. Це дійство асоціювалося у суспільстві із веселощами. Так, із пісні пізнішого періоду, яку наводить М. Стрийковський, читаємо, що навіть під час Оршанської битви "*щастя станцювало*" литовським та польським військам: "*Свисятъ стріли, брязкіт лат і ручної зброї. Так нашим на початку щастя станцювало, В усіх міцніла надія на перемогу*" [32, с. 900]. Не даремно ж і на відомій картині "Битва під Оршею", яка створена поміж 1520–1535 рр., зображено музикантів, які під час походу розважали військо. Танці, загалом, танцювали у всіх прошарках суспільства; танцювати могли під час будь-якого радісного дійства.

За згадками А. Контаріні про Київ, що датується XV ст., міщани працювали до 3-4-ї години дня, після чого проводили час допізна у корчмах і затівали бійки [10, с. 61]. І хоч Київ не входив географічно до нашого дослідження, це все ж дуже добре характеризує популярність корчем і відвідування подібних закладів. Варто зазначити, що випивка була одночасно і частиною харчової культури жителів Волині, і розваг, адже різноманітні дійства у вказаних закладах супроводжувалися вживанням алкогольних напоїв. Аналізуючи грамоту короля Сигізмунда I 1527 р. про відміну "отъ капщизны", можна стверджувати, що корчми відігравали чималу роль у житті міста. Капщизна – це збір з власників корчем за право продажу в них спиртних напоїв, хоча за виробництво в ньому медовухи, пива або горілки податку не було аж до проведення волочної реформи 1557 р., а розмір капщизни був приблизно однаковим в різних регіонах ВКЛ – 1 копа грошей з кожної корчми [18, с. 152]. Реформа 1557 р. законодавчо закріпила від меду і пива 1 копу грошей, від горілки – 30 кіп грошей.

За переписами 1552 р. у Луцьку було 68 корчмарів: тих, що тримали шинок – 26; корчмарів-орендаторів – 18; тих, що закупували і продавали вино та пиво – 24. У Володимирі в XVI ст. було близько 30 корчем [39, с. 80]. Популярність таких закладів характеризує вільний час селян і міщан, адже лише при попиті зростає кількість. Можливо, саме тому скарг міщани Володимира, говорячи про відсутність сторожа, вказували на те, що "*Над то деи люди розные... пьяницы и иные збиточные в месте без службы мешкают*" [28, с. 74]. Ве-

чир чоловіки могли проводити у корчмі, але не в святковий день, бо, як відомо, тоді відвідувати корчми було гріхом [25, с. 22]. Інколи у корчмах відбувалися різноманітні дійства і обговорення: "*Мещань по корчмам седечи сам один судить, а статут учит, ижь войт мает судит на местцу звыкломь*" [28, с. 74].

Іншим популярним й доступним публічним місцем були лазні. У Володимирі монопольне право на володіння місцевими мийнями мав війт [31, с. 69]. Як стверджує білоруська дослідниця Н. Сліж: "*Корчми були безпосереднім чином пов'язані з проституцією, оскільки зв'язок між алкоголем та розпустою був нерозривним*" [29, с. 117]. Тому не можемо виключати і діяльність у лазнях жінок легкої поведінки, які надавали свої послуги на Волині. Згадок про існування публічного будинку тут, щоправда, не знайдено. Натомість маємо відомості з II Литовського Статуту про заходи боротьби із легковажними жінками шляхом позбавлення їх посагу. Послугами повій, ймовірно, продовжували користуватися різні прошарки населення, через що у 1588 р. у III Литовському Статуті було закріплені такі норми покарання за таку професію, як відрізання носа чи губ [29, с. 114]. А статуту, як відомо, базувалися на звичаєвому праві та прецедентах.

Отже, повсякдення волинян включало в себе не лише щоденну працю, а й трапези; підбір особистого гардеробу, догляд за собою, таких розваг, як гра в костирі, шахмати, танці, відвідування шинку та корчми. Щодо харчового раціону, то він був достатньо різноманітним та міг забезпечити будь-які вподобання міщанина. Продукти можна було придбати на торгах, до чого вдавалися не лише міщани, але й приїжджі із навколишніх сіл. Найпопулярнішим у раціоні був хліб та калачі, які, ймовірно, всього, щодня можна було придбати свіжими. Жителі Волині регулярно їли м'ясо та рибу. Мед використовувався як цукрова добавка й у пивоварінні. Жителі Волині використовували приправи до страв, такі як шафран, крохмаль, перець, сіль.

Залежно від успіхів у виробничій сфері, міщанин міг дозволити собі й відповідний рівень життя. Зокрема, існувала тенденція купувати яскраві речі різних кольорів. Жінки та чоловіки нешляхетного роду також носили шапки, шуби із різноманітного матеріалу. Існував серед населення і певний побутовий вид верхнього одягу, як сермяги. Серед найпоширеніших кольорів гардеробу були червоний, сірий, білий, чорний, зелений, синій.

Щодо гігієни та догляду за здоров'ям, то жителі Волині досліджуваного періоду вже мали певну медичну інфраструктуру. У містах, таких як Луцьк, Кременець та інші існували аптеки, у яких можна було придбати трав'яні сиропи. Певні медичні засоби згідно даних джерел завозилися із Франції, найближче ж – закуповувалися у Львові. Їх вартість не була низькою, і, на жаль, у джерелах не представлено різноманіття медикаментів. Шпиталі існували при монастирях, де догляд за особою здійснювали Божі служителі. У містах діяли лікарі, послуги яких могли сягати до 40 талерів, що робило цю професію прибутковою.

Волинському населенню впродовж кінця XIV – середини XVI століття було чим займатись на дозвіллі. Спілкування з іншими жителями міст та сіл було важливою частиною соціального співіснування у ранньомодерному суспільстві та формування думки про себе та ставлення до оточуючих. Найпопулярнішими місцями були міські лазні та шинки, де не лише вживали вино, пиво чи мед, але й дізнавалися про основні події дня, проходили судові справи у "звичному" місці для підсудного тощо. Серед дитячих розваг були іграшки та свистки у вигляді пташки. У дорослих – це танці, доступні для

простолюду, шахи, що потребували певних інтелектуальних знань, а також ігри в кості, які вважалися гріхом, проте які викоринити це не вдавалося.

Можна припустити, що повсякдення не було таким сірим та заповненим виключно працею, як це зазвичай, прийнято вважати. Адже, попри те, що міщани зазначеного періоду хоч і залишили після себе порівняно небагато згадок про повсякденні практики, знаходили час на пошуку облаштування комфортного життя та побуту.

Список використаної літератури:

1. ЦДІАК України, Ф. 25, Оп. 1, Спр. 26, Арк. 465-467. Скарга про крадіжку у кн. В. Сокольського на ярмарку в м. Жидичин 9 травня 1582 р.
2. Акти Волинського воєводства кінця XV-XVI ст. (із зібрання Пергаментних документів Архіву головного актів давніх у Варшаві) / За ред. А. Блануци, Д. Ващука, Д. Вирського. – К. : Інститут історії України, 2014 – 154 с.
3. Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – Ч. 5: Акты о городах (1432–1798). – Т. I. – Киев, 1869. – 736 с.
4. Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – Ч. 7. – Т. I: Акты о заселении Юго-Западной России. – Киев, 1886. – 746 с.
5. Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – Ч. 7. – Т. II: Акты о заселении Юго-Западной России. – Киев, 1890. – 863 с.
6. Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – Ч. 7. – Т. III: Акты о заселении Южной России XVI-XVIII вв. – Киев, 1905. – 79 с.
7. Атаманенко В. Населення міста Кременця другої половини XVI – першої половини XVII ст. за джерелами описово-статистичного характеру / В. Атаманенко // Студії і матеріали з історії Волині / Ред. В. Собчук – Кременець : Кременецько-Почаївський д-ний історико-архітектурний заповідник, 2009. – С. 51-62.
8. Безпалько В. Матеріали виготовлення верхнього одягу селян українських селян другої половини XVI – XVII ст. (за актовими джерелами Волині) / В. Безпалько // *UkrainaLithuanica: студії з історії Великої князівства Литовського*. – 2017. – Т. IV. – С. 232-247.
9. Білоус Н. Магдебурзькі привілеї міста Кременець XV – XVI століть / Н. Білоус // Студії і матеріали з історії Волині / Ред. В. Собчук. – Кременець : Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2009. – С. 35-40.
10. Верзилов А. Очерки торговли Южной Руси (1480-1569) / А. Верзилов. – Чернигов: [б. и.], 1898. – 81 с.
11. Виолле-ле-Дюк Э.-Э. Жизнь и развлечения в средние века / Э.-Э. Виолле-ле-Дюк. – М.: Евразия, 1997. – 384 с.
12. Вишенский И. Сочинения / И. Вишенский. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1955. – 372 с.
13. Волинський короткий літопис [Електронний ресурс] // *Ізборник. Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації*. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/psr13235/lytov22.htm>.
14. Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть) / С. Горін. – Л.: Вид-во Отців Василіян "Місіонер", 2007. – 336 с.
15. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 6 / М. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1995. – 679 с.
16. Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах / М. Довнар-Запольский. – К.: [б. и.], 1901. – 809 с.
17. Документы и регесты к истории литовских евреев (1388–1569). Т. 1 / Под ред. С. А. Бершадского. – СПб.: [б. и.], 1882. – 672 с.
18. Жеребцова Л. Структура таможенної системи ВКЛ в конці XV – середині XVII вв. / Л. Жеребцова // *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великої князівства Литовського*. – К.: Ін-т історії України, 2009. – С. 144-162.
19. Заяць А. Міста Волині у XVI – першій половині XVII ст.: джерела поповнення міського населення / А. Заяць // *Український історичний журнал*. – 2016. – 1. – С. 50-59.
20. Історія України в особах: Литовсько-польська доба / О. Русина (упоряд. і авт. передм.). – К.: Україна, 1997. – 272 с.
21. Кучінко М. Археологічні рятівні роботи на Волині / М. Кучінко // *Археологія*. – 1976. – Вип. 19. – С. 349-350.
22. Літопис Рачинського. Похвала о великом князи Витовте [Електронний ресурс] // *Ізборник. Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації*. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/psr13235/lytov24.htm>.
23. Мойсієнко В. М. Луцька замкова книга 1560–1561 pp. / В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк: [б. в.], 2013. – 733 с.
24. Ніколаєва Н. Проведення європейського з'їзду монархів у Луцьку в січні 1429 року / Н. Ніколаєва // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. – 2012. – Вип. 102. – С. 42-45.
25. Прыжов И. История кабаков в России в связи с историей русского народа / И. Прыжов. – СПб.; Мо.: Изд. М. О. Вольфа, 1868. – 328 с.
26. Сайчук Б. Луцький посад в світлі археологічних досліджень / Б. Сайчук // *Минуле і сучасне Волині (освіта, наука, культура)*. Тези

довідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції. Ч. 2. – Луцьк: [б. в.], 1990. – С. 17-19.

27. Сас П. Феодальне городище України в кінці XV – 60-х років XVI в. / П. Сас. – К.: Наукова думка, 1989. – 232 с.

28. Скарга міщан м. Володимира на війта 1566 р. // Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання / Н. Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип. 36. – С. 65-98.

29. Сліж Н. Прастытутця ў Вяліком княстве Літоўском у XVI–XVII ст. / Н. Сліж // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2018. – Вип. 13–14. – С. 113-126.

30. Старобеларускі лексікон: Падручны перакладны слоўнік [Электронны рэсурс] / Укладальнікі: Прыгодзіч Мікалай, Ціванова Галіна. – Менск: Хата, 1997. – Рэжым доступу: <http://slounik.org/starbiel/>.

31. Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання / Н. Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип. 3. – С. 65-98.

32. Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / Від. ред. О. Купчинський. – Л.: Видавнична рада НТШ, 2011. – 1074 с.

33. Терський С. Лучеськ Х-XV ст. / С. Терський. – Л.: Львівська політехніка, 2006. – 251 с.

34. Терський С. Звіт про роботу Волинської археологічної експедиції у 1996 році (рятинні розкопки на території Старого міста Луцька та у Пересопниці) / С. Терський, В. Семенюк. – Луцьк: [б. в.], 1997. – 72 с.

35. Торговля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / Упоряд. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. – К.: Наукова думка, 1990. – 408 с.

36. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / Упорядники В. Безпалко, В. Висотін, І. Ворончук та ін. – К.: Фенікс, 2014. – 776 с.

37. Яковенко Н. "Чоловік добрий" і "чоловік злий": з історії ментальних установок в Україні – Русі кінця XVI – середини XVII ст. / Н. Яковенко // Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей. – 1992. – 1. – С. 47-91.

38. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. T. 6. [Online] / Wielkopolska biblioteka cyfrowa. – Retrieved from: <http://www.wbc.poznan.pl/publication/65450>.

39. Jabłonowski, A. Rewizya zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI wieku / A. Jabłonowski. – Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1877. – 286 S.

40. Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Metryka Litewska (1479-1491). Kn. 4. – Vilnius: Žara, 2004. – 285 S.

References:

1. Central State Historical Archive in Kyiv, Ukraine, fund 25, list 1, file 26, sheets 465-467. The Complaint of Duke V. Sokolskyi about Theft at the Fair in Zhydychyn, May 9, 1582. [In Old Ukrainian].

2. *Acts of the Volhynian Voivodeship, late 15th – 16th Centuries*. (2014). Kyiv: Institute of the History of Ukraine. [In Ukrainian].

3. *Archive of the Southwest Russia, Published by the Provisional Commission for the Study of Ancient Acts. Part 5: City Acts (1432-1798)*. Vol. 1. (1869). Kyiv: [s. n.]. [In Russian].

4. *Archive of the Southwest Russia, Published by the Provisional Commission for the Study of Ancient Acts. Part 7: Acts of the Southwest Russia Settlement. Vol. 1.* (1886). Kyiv: [s. n.]. [In Russian].

5. *Archive of the Southwest Russia, Published by the Provisional Commission for the Study of Ancient Acts. Part 7: Acts of the Southwest Russia Settlement. Vol. 2.* (1890). Kyiv: [s. n.]. [In Russian].

6. *Archive of the Southwest Russia, Published by the Provisional Commission for the Study of Ancient Acts. Part 7: Acts of the Southwest Russia Settlement in the 16th – 18th Centuries. Vol. 7.* (1905). Kyiv: [s. n.]. [In Russian].

7. Atamanenko V. (2009). Habitants of Kremenets in the 2nd Half of the 16th – 1st Half of the 17th Centuries, on the Descriptive and Statistic Sources. In V. Sobchuk (ed.), *Studies and Materials from the History of Volyn*. Kremenets: Kremenets-Pochaiv State Historical and Architectural Reserve. Pp. 51-62. [In Ukrainian].

8. Bezpalko, V. (2017). Materials of the Manufacture of Outwear of Ukrainian Peasants in the Second Half of the 16th Century (According to the Sources of Volynia). *Ukraina Lithuanica: Studies of the History of the Grand Duchy of Lithuania*, 4, 232-247. [In Ukrainian].

9. Bilous, N. (2009). Magdeburg Law of the City of Kremenets of the 15th – 16th Centuries. *Studies and Materials from the History of Volyn*. Kremenets: Kremenets-Pochaiv State Historical and Architectural Reserve. Pp. 35-40. [In Ukrainian].

10. Verzilov, A. (1898). *Essays on Trade in South Rus (1480-1569)*. Chernigov: [s. n.]. [In Russian].

11. Viollet-le-Duc, E. (1997). *Life and Entertainment in the Middle Ages*. Moscow: Eurasia. [In Russian].

12. Vishenkij, I. (1955). *Works*. Moscow – Leningrad: Academy of Sciences of USSR Press. [In Russian].

13. Volhynian Short Chronicle. (2003). *Izbornyk. History of Ukraine of the 9th – 18th Centuries. Sources and Interpretations*. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov22.htm>. [In Old Russian].

14. Horin, S. (2007). *Monasteries of West Volhynia (2nd Half of the 15th – 1st Half of the 17th Centuries)*. Lviv: Missionary. [In Ukrainian].

15. Hrushevskiy, M. (1995). *The History of Ukraine–Rus*. Vol. 6. Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian].

16. Dovnar-Zapolskij, M. (1901). *State Economy of the Grand Duchy of Lithuania under the Jagiellons*. Kyiv: [s. n.]. [In Russian].

17. Bershadskij, S. (Ed.). (1882). *Documents and Regestae on the History of Jews in Lithuania (1388-1569)*. Vol. 1. Saint Petersburg: [s. n.]. [In Russian].

18. Zherebcova, L. (2009). Structure of the Customs System of the Grand Duchy of Lithuania in the Late 15th – Mid 17th Centuries. *Ukraina Lithuanica: Studies of the History of the Grand Duchy of Lithuania*, 1, 144-162. [In Russian].

19. Zaiats, A. (2016). The Towns of the Volyn in the 16th – First Half 17th Centuries: Sources of Replenishment of the Urban Population. *Ukrainian Historical Journal*, 1, 50-59. [In Ukrainian].

20. Rusyna, O. (Ed.). (1997). *The History of Ukraine in Persons: Lithuanian and Polish Age*. Kyiv: Ukraine. [In Ukrainian].

21. Kuchinko, M. (1976). Archaeological Preservation Work in Volhynia. *Archaeology*, 19, 349-350. [In Ukrainian].

22. Raczynski's Chronicle. Praise to Grand Duke Vytautas. (2003). *Izbornyk. History of Ukraine of the 9th – 18th Centuries. Sources and Interpretations*. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov24.htm>. [In Old Russian].

23. Moisiienko, V. et al. (Eds.). (2013). *Notary Record Book of Lutsk, 1560-1561*. Lutsk: [s. n.]. [In Ukrainian].

24. Nikolaieva, N. (2012). Congress of European Monarchs at Lutsk, January 1429. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 102, 42-45. [In Ukrainian].

25. Pryzhov, I. (1868). The History of Taverns in Russia in the Context of the History of Russian People. Saint Petersburg – Moscow: M. Wolf's Publishing. [In Russian].

26. Saichuk, B. (1990). Posad of Lutsk in Light of the Archaeological Evidence. In *Past and Present of Volhyn (Education, Science, Culture): The Proceedings of the 4th Conference of Historical and Regional Study of Volyn*. Part 2. Lutsk: [s. n.]. Pp. 17-19. [In Ukrainian].

27. Sas, P. (1989). *Feudal Cities of Ukraine, the Late 15th – 60's of the 16th Centuries*. Kyiv: Scientific Thought. [In Russian].

28. Complaint of Burgers of Volodymyr on a Prefect. (2003). In N. Starchenko, A Conflict at Volodymyr in 1566: Microhistorical Approach. *Socium. Almanac of Social History*, 36, 65-98. [In Ukrainian].

29. Slizh, N. (2018). Prostitution in the Grand Duchy of Lithuania, 16th – 17th Centuries. *Socium. Almanac of Social History*, 13-14, 113-126. [In Belarusian].

30. Prygodzich M., Tsivanova G. (1997). Old Belarusian Lexicon: A Translation Dictionary. Minsk: Khata. Retrieved from: <http://slounik.org/starbiel/>. [In Belarusian].

31. Starchenko, N. A Conflict at Volodymyr in 1566: Microhistorical Approach. *Socium. Almanac of Social History*, 36, 65-98. [In Ukrainian].

32. Striykovskiy, M. (2011). *Polish, Lithuanian, Žemaitijan and All-Rus Chronicle*. Lviv: Shevchenko Scientific Society. [In Ukrainian].

33. Terskyi, S. (2006). Lutsk in the 10th – 15th Centuries. Lviv: Lviv Polytechnic. [In Ukrainian].

34. Terskyi, S. & Semeniuk, V. (1997). The Report of the Volhynian Archaeological Expedition of 1996 (Rescue Excavations on the Territory of the Old City of Lutsk and Peresopnytsia). Lutsk: [s. n.]. [In Ukrainian].

35. Kravchenko, V. & Yakovenko, N. (Eds.). (1990). Trade in Ukraine, 14th – 17th Centuries: Volhyn and Dnieper Ukraine. Kyiv: Naukova Dumka. [In Ukrainian].

36. Bezpalko, V. & Vysotin, V. & Voronchuk, I. (2014). Ukrainian Everyday Life of the Early Modern Age: Collection of Documents. Issue 1: Volhyn in the 16th Century. Kyiv: Phoenix. [In Ukrainian].

37. Yakovenko, H. (1992). "Good Man" and "Evil Man": from the History of Mentality i Ukraine-Rus of the Late 16th – Mid 17th Centuries. *Mediaevalia Ucrainica: Mentality and the History of Ideas*, 1, 47-91.

38. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. T. 6. *Wielkopolska biblioteka cyfrowa*. Retrieved from: <http://www.wbc.poznan.pl/publication/65450>.

39. Jabłonowski, A. (1877). *Rewizya zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI wieku*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa.

40. Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Metryka Litewska (1479-1491). (2004). Kn. 4. Vilnius: Žara.

M. Tarasiuk, Master's Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Надійшла до редколегії 13.02.20

EVERYDAY LIFE OF VOLHYNIANS: FOOD, CLOTHES AND ENTERTAINMENT (late 14th – mid-16th centuries)

In the article some aspects of the everyday life of Volhynia burghers and peasants of the Grand Duchy of Lithuania at the end of the 14th and mid-16th centuries are considered. The variety and variations of food, the types of clothing available to ordinary people, the concept of body care and health care, as well as the entertainment of the common people and places of rest such as taverns and baths are explored. It was discovered

that the Volhynians' diet was rich and included meat products, such as fish like carp, pike, sturgeon, beluga and even Danzig herring, flour products, seasonings and natural preservatives, which were bought at city auctions and grown on their own. By the middle of the 16th century, Volhynians formed separate ideas about medicine, where approaching Jewish or Welsh doctors were common. Usually, medicines were herbal drinks and ointments Examination of the body was carried out to identify the causes of the disease. Activities of local people were analyzed, such as dice, chess, dance, communication with other residents of Volhynia cities and villages, usage of prostitutes. In fact, depending on the success of the production sphere, the citizen or the peasant could afford a standard of living. It was found out that the everyday life of the Volhynian was relatively bright and filled with events and included the choice of products for dinner, the selection of a new wardrobe item, the discussion of local news after work, participation in lawsuits in ham, playing games and taking the glass of a strong drink. The Volhynians' ideas of "unprofitable people", which had analogies in Western European countries, were singled out.

Keywords: Late Middle Ages, Grand Duchy of Lithuania, Volhynia, everyday life, clothes, food, medicine, entertainment.

УДК 94(477:438):351.85:304]1939/1944": 930"19/20"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.144.11>

А. Тронь-Радомська, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ В ГЕНЕРАЛЬНІЙ ГУБЕРНІЇ: ІСТОРИОГРАФІЯ

Одним із малодосліджених і неоднозначних питань історії України періоду Другої світової війни є діяльність єдиної легальної установи українців в умовах нацистського окупаційного режиму – Українського центрального комітету (УЦК). Науковий інтерес щодо місця означеної організації в контексті тогочасних суспільних і культурних процесів на західноукраїнських землях актуалізує значення осмислення й аналізу нагромаджених історичних знань про неї.

Досліджується повнота вивчення та стан висвітлення проблеми в історіографії, виокремлено два періоди її наукової розробки. Акцентовано увагу на ключових тенденціях, тематичних аспектах, конкретних результатах досліджень учених діяльності УЦК в гуманітарній сфері на кожному з етапів історіографічного процесу. Простежено специфіку відображення тематики в історичній літературі: від фактологічних матеріалів енциклопедичних видань та історико-мемуарних публікацій до досліджень суспільно-політичної історії України, монографій, дисертаційних робіт і наукових статей, навчальних видань, які прямо чи опосередковано висвітлюють культурно-освітню, харитативну та спортивну діяльність УЦК.

Історіографічний аналіз переконливо доводить вагомий поступ у вивченні проблеми на новітньому етапі завдяки активізації джерелознавчих та археографічних досліджень, що покращують евристичну роботу в означеному напрямку, сприяють появі спеціалізованих праць сучасних українських істориків, присвячених з'ясуванню місця УЦК у відродженні національно-культурного та спортивного життя українців у 1940-х рр. Розкрито особливості висвітлення проблеми в сучасній зарубіжній історіографії, в якій провідне місце належить польській історичній думці. Зроблено акцент на історико-політичному спрямуванні та заангажованості останньої. З'ясовано, що в плані персонального виміру дослідження роботи УЦК, важливу роль відіграє наукове осмислення діяльності його очільника – Володимира Кубійовича.

Ключові слова: Український центральний комітет, історіографія, Генеральна губернія, Друга світова війна, Володимир Кубійович.

Постановка проблеми. Становище українців у контексті державного статусу та національно-культурного розвитку в міжвоєнний період мало визначальний вплив на суспільно-політичні реалії в межах українських етнографічних територій під час Другої світової війни. Населення західноукраїнських земель з 1939 р. перебувало в умовах зміни окупаційних режимів. Враховуючи досвід міжнародних відносин у Другій Речі Посполитій, встановлення нацистської влади на її території супроводжувалося абсолютно новим форматом останніх. У межах новоствореної Генеральної губернії (до якої увійшли території Закарпаття та Галичина) українці отримали право на легальну національну організацію у формі Українського центрального комітету (УЦК).

Вивчення специфіки діяльності даної організації має непересічне значення в контексті оновлення предметного поля сучасних досліджень вітчизняної історії періоду Другої світової війни, спричиненого доступом до архівних джерел, періодичної преси та здобутків діаспорної історіографії. Звернення до проблем німецької окупаційної політики та ступеня колаборації на українських землях позначилося появою комплексу праць, присвячених окремим напрямкам функціонування УЦК, що відіграють вагомий роль у всебічному відображенні реалій суспільного та культурного життя на українських теренах протягом 1939–1944 рр. Окреслення місця УЦК у тогочасних процесах, зважаючи на дискусійність проблеми, обумовлює необхідність системного аналізу історіографічної спадщини вітчизняних та зарубіжних науковців середини ХХ – початку ХХІ ст.

Аналіз джерел і літератури. Комплекс історіографічних джерел з теми є достатньо репрезентативним,

враховуючи наявність історико-мемуарних, узагальнюючих та спеціалізованих робіт. Спеціальні розвідки безпосередніх учасників подій, праці радянських і зарубіжних істориків ілюструють особливості підходів до висвітлення характеру діяльності УЦК в національній і світовій історіографії 1940-х – 1980-х рр. Зі зміною методологічних основ дослідження суспільно-політичного та національно-культурного життя українців під час Другої світової війни на новітньому етапі збагачується історіографічний доробок, присвячений заходам УЦК безпосередньо в культурній і спортивній сферах, галузі суспільної опіки українців.

Історіографічний аналіз літератури демонструють лише історіографічні огляди в дисертаційних роботах, монографіях і статтях сучасних вітчизняних дослідників (Н. Антонюк [2], В. Гінди [15], Г. Стефанюк [68], Т. Лапан [41], М. Галіва [11]), які прямо чи опосередковано відображають зазначені аспекти функціонування УЦК.

Завдання. Стаття присвячена виявленню етапів історичної реконструкції діяльності Українського центрального комітету впродовж 1939–1944 рр. у гуманітарній сфері; розкриттю тенденцій зарубіжної та вітчизняної історичної науки в інтерпретації діяльності УЦК у контексті суспільно-політичних реалій України під час Другої світової війни, соціальних, економічних, національно-культурних процесів у Європі протягом означеного періоду.

Виклад основного матеріалу. Еміграція української інтелігенції в Європу й Америку в 1940-х роках сприяла новій хвилі видань, які репрезентували реалії воєнного часу на українських землях. Авторами перших публікацій, присвячених безпосередньо діяльності Укра-